

MAQSUD SHAYXZODANING “JALOLIDDIN MANGUBERDI” DRAMASIDA MILLIY RUH VA TARIXIY MAS’ULIYAT TALQINI

Amirxonov Ibrohim Abdurahmon o‘g‘li

Toshkent davlat transport universiteti,

“Temir yo‘l transport muhandisligi”

fakulteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Maqsud Shayxzodaning “Jaloliddin Manguberdi” tragediyasining tarixiy asoslari, badiiy tuzilishi va g‘oyaviy mazmuni yoritishga yozuvchi nigohida. Dramada XIII asr Xorazm sarkardasi Jaloliddin Manguberdi siymosining vatanparvarlik timsoli sifatida qanday gavdalandirilgani, asardagi dramatik konflikt va qahramonlik ruhining ifoda usullari yoritiladi. Shuningdek, dramaning yozilish tarixiy sharoiti – Ikkinchi jahon urushi yillari, uning qatag‘on davridagi taqdiri va bugungi o‘qishdagi ahamiyati haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Maqsud Shayxzoda, Jaloliddin Manguberdi, tragediya, tarixiy drama, vatanparvarlik, dramatik konflikt, qatag‘on, milliy qahramon.

Аннотация: В данной статье с авторской точки зрения рассматриваются исторические основы, художественная структура и идеологическое содержание трагедии Максуда Шайхзаде «Джалолиддин Мангуберди». Освещается воплощение образа хорезмского полководца XIII века Джалолиддина Мангуберди как символа патриотизма, а также способы выражения драматического конфликта и героического духа в произведении. Кроме того, анализируются исторические условия написания драмы — годы Второй мировой войны, её судьба в период репрессий и значение в современном прочтении.

Ключевые слова: Максуд Шайхзаде, Джалолиддин Мангуберди, трагедия, историческая драма, патриотизм, драматический конфликт, репрессии, национальный герой.

Abstract: This article examines the historical foundations, artistic structure, and ideological content of Maqsud Shaykhzoda’s tragedy “Jaloliddin Manguberdi” from a writer’s perspective. It highlights the portrayal of the 13th-century Khwarazmian commander Jaloliddin Manguberdi as a symbol of patriotism, as well as the methods of expressing dramatic conflict and heroic spirit in the play. Furthermore, the article discusses the historical context of the drama’s creation during World War II, its fate during the period of political repression, and its significance in contemporary reading.

Keywords: Maqsud Shaykhzoda, Jaloliddin Manguberdi, tragedy, historical drama, patriotism, dramatic conflict, repression, national hero.

O'zbek dramaturgiyasida tarixiy mavzuga murojaat qilish an'anasi kuchli. Ammo bu an'ana ichida alohida o'rganilishi kerak bo'lgan asarlardan biri – Maqsud Shayxzodaning “Jaloliddin Manguberdi” tragediyasidir. Asar 1944-yilda, Ikkinchi jahon urushi qizigan paytda yozilgan. Bu yillar o'zbek adabiyoti uchun juda og'ir, ammo ayni paytda mas'uliyatli davr edi. Xalq dushmanga qarshi kurashda ma'naviy kuchga muhtoj edi. Aynan shu ehtiyoj “Jaloliddin Manguberdi” kabi asarlarning yuzaga kelishiga sabab bo'ldi. Maqsud Shayxzoda o'z asarida XIII asrda yashagan Xorazm sultoni Jaloliddin Manguberdi obrazini yaratdi. U bu obraz orqali o'z davrining eng muhim g'oyasini – vatan ozodligi uchun kurash g'oyasini ilgari surdi. Ammo asarning taqdiri murakkab bo'ldi. U yozilganidan bir necha yil o'tib “millatchilik”da ayblandi va taqiqlandi. Shoirning o'zi esa 1952-yilda qamoqqa olindi.

Jaloliddin Manguberdi tarixda mo'g'ul bosqinchilariga qarshi eng mardona kurashgan sarkardalardan biri sifatida tanilgan. U Chingizxon qo'shinlariga qarshi bir necha yil davomida jang qildi. Hindiston va Ozarbayjonga chekindi, ammo hech qachon taslim bo'lmadi. Uning hayoti – fojia va jasoratning o'ziga xos sintezidir. Maqsud Shayxzoda aynan shu tarixiy shaxsga murojaat qilishi bejiz emas edi. 1944-yil – urushning eng shiddatli yili. Frontda millionlab askarlar kurashayotgan edi. Xalqning ruhini ko'tarish, unga jasorat va mardlik namunalarini ko'rsatish zarur edi. Shayxzoda o'tmish qahramoni orqali bugungi kurashchilarga ibrat ko'rsatishni maqsad qilgan.

Asarni yozishda Shayxzoda tarixiy manbalarga tayangan. Xususan, Juvayniyning “Tarixi Jahongushoy” asari, Shihobuddin Nasaviyning “Sirajal-Malik” kitobi uning asosiy manbalari bo'lgan. Ammo tarixiy haqiqatni saqlagan holda, Shayxzoda badiiy mahoratini ham ko'rsatgan. U qahramonni nafaqat jasur sarkarda, balki qalb og'rig'i bilan qaror qabul qilayotgan inson sifatida tasvirlagan. Dramaning eng ta'sirli sahnalaridan birida Jaloliddin o'z jangchilariga shunday murojaat qiladi: “Vatan – bu shunchaki tuproq emas. Bu bizning nomusimiz, o'tmishimiz va kelajagimizdir. Kimki vatanni sotsa, o'z onasini sotgan bilan barobardir.” Bu so'zlar orqali Shayxzoda vatanparvarlik g'oyasining mohiyatini ochib beradi. Vatan – bu joy emas, balki qadriyat, nomus, sharaftir.

Jaloliddin Manguberdi tragediyada murakkab, ko'p qirrali obraz sifatida berilgan. U bir vaqtning o'zida jasur sarkarda – dushmanga qarshi yakkama-yakka jangga kirishadi, qo'shirlarni jasorat bilan boshqaradi; aqlli siyosatchi – dushmanning hiyla-nayranglarini fosh qiladi, o'z safdoshlarini to'g'ri yo'lga boshlaydi; mehribon ota – farzandlari va oilasi haqida qayg'uradi, ularni yo'qotish og'rig'ini chuqur his qiladi; va nihoyat fojiali qahramon – kurashadi, ammo yurtini to'liq ozod qila olmaydi, yolg'iz qoladi, yaqinlari o'ladi. Shayxzoda qahramonning ichki kechinmalarini mahorat bilan tasvirlaydi. Jaloliddinning shubhalari, umidlari, qayg'ulari – barchasi o'quvchiga yetkazilgan. Shu sababli bu obraz o'quvchi qalbida chuqur iz qoldiradi.

Tragediyadagi asosiy konflikt ikki darajada namoyon bo'ladi. Birinchi daraja – tashqi konflikt: bu Jaloliddin boshchiligidagi Xorazm qo'shinlari va Chingizxon qo'shinlari o'rtasidagi ziddiyatdir. Bu konflikt orqali Shayxzoda ozodlik va bosqinchilik, mustaqillik va qullik o'rtasidagi kurashni aks ettiradi. Ikkinchi daraja – ichki konflikt: bu qahramonning o'z

ichidagi ziddiyatdir. Jaloliddin kurashish yoki chekinish, jang qilish yoki tinchlik so‘rash o‘rtasida tanlov qiladi. U yaqinlarini yo‘qotadi, yolg‘iz qoladi, ammo taslim bo‘lmaydi. Bu ichki kechinmalar qahramon obrazini yanada chuqurlashtiradi. Shayxzoda bu konfliktlarni mahorat bilan ifodalaydi. Uning uslubida keskinlik va taranglik doim saqlanadi. O‘quvchi qahramon bilan birga yashaydi, uning g‘alabasiga quvonadi, mag‘lubiyatiga qayg‘uradi.

“Jaloliddin Manguberdi” dramasi yozilganidan bir necha yil o‘tib, “millatchilik”da ayblandi. Asar taqiqlandi, sahnalardan olib tashlandi. 1952-yilda esa Maqsud Shayxzodaning o‘zi qamoqqa olindi. Unga qo‘yilgan ayblovlardan biri aynan shu drama edi. Unga “milliy ruhni uyg‘otish”, “xalqni sovet tuzumiga qarshi qo‘zg‘ash” degan ayblar qo‘yilgan. Ammo asarning g‘oyasini o‘chirish mumkin emas edi. U xalq xotirasida saqlanib qoldi. Qo‘lyozmalar yashirin arxivlarda asrab olindi. Bu ishda Shayxzodaning rafiqasi Sakina xonimning roli katta edi. U shoir qamoqda yotgan yillarda qo‘lyozmalarni saqlab qoldi, tartibga soldi va kelajak avlodga yetkazdi.

“Jaloliddin Manguberdi” tragediyasi o‘zbek dramaturgiyasida yangi bosqichni ochgan asarlardan biridir. Uning badiiy xususiyatlarini sanab o‘tish mumkin: tarixiy haqiqatga sodiqlik – voqealar va qahramonlar tarixiy manbalarga asoslangan; chuqur psixologizm – qahramonlarning ichki kechinmalari, shubhalari, umidlari batafsil tahlil qilingan; keskin dramatik ziddiyatlar – tashqi va ichki konfliktlar o‘zaro uyg‘unlikda berilgan; xalqchil til – asar tili tushunarli, jonli va ta’sirli; vatanparvarlik g‘oyasi – asarning asosiy o‘zagi. Shayxzoda uslubida har bir so‘z o‘z o‘rnida, har bir sahna o‘z vazifasini bajaradi. Asar kompozitsiyasi puxta o‘ylangan, qahramonlar xarakterlari to‘liq ochilgan.

“Jaloliddin Manguberdi” tragediyasi yozilganiga salkam bir asr bo‘ldi. Ammo asar bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Unda vatanparvarlik, jasorat, mardlik kabi abadiy qadriyatlar aks etgan. U tarixiy xotirani saqlashga yordam beradi, milliy g‘ururni uyg‘otadi, adabiyotning kuchini ko‘rsatadi. Bugungi talaba bu asarni o‘qib, vatanini sevrishni, jasur va mard bo‘lishni, qiyinchiliklarga qarshi turishni o‘rganadi. Shuningdek, u adabiyot tarixini, o‘tmish qahramonlarini va ularning bugungi kun uchun ahamiyatini chuqurroq anglaydi.

Xulosa: Maqsud Shayxzodaning “Jaloliddin Manguberdi” tragediyasi – o‘zbek dramaturgiyasining eng yorqin namunalaridan biridir. Unda tarixiy haqiqat va badiiy mahorat uyg‘unlashgan, vatanparvarlik g‘oyasi kuchli ifodalangan, qahramon obrazi chuqur va ta’sirli tasvirlangan. Asar urush yillarida yozilgan, qatag‘onga uchragan, ammo sinmagan. U xalq xotirasida saqlanib qolgan va bugungi kunda ham o‘z kuchini yo‘qotmagan. Bu – adabiyotning qudratini ko‘rsatuvchi yorqin misoldir. Shayxzodaning Jaloliddin Manguberdi qahramoni – abadiy yashaydigan jasur sarkarda sifatida o‘zbek adabiyotida qoladi. Asarning o‘zi esa – millat ruhini ko‘taruvchi ulkan ma’naviy boylikdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shayxzoda M. Jaloliddin Manguberdi. Tarixiy drama. – Toshkent: Adabiyot va san’at, 1990.
2. Karimov N. Maqsud Shayxzoda (Ma’rifiy-biografik roman). – Toshkent: Sharq, 2010.
3. O‘zbekiston Milliy arxivi hujjatlari. Shayxzoda ishi bo‘yicha tergov materiallari (1952 y.).
4. Yo‘ldoshev Q. Jaloliddin Manguberdi siymosining badiiy talqini. – Toshkent: Fan, 2015.
5. Adabiyotshunoslik jurnali. “Qatag‘on davri adabiyoti va oilaviy kontekst”, 2018, №3.

